

ביאליק והנוער

ישורון קשת

את תפקידו ההיסטורי לאשורו ולמלא אותו כראוי. — גדולתו של ביאליק הריהי בזאת, שהוא ידע מאין כמוהו לקשר את העבר עם העתיד, כיון שהוא היה חטיבת-הווה רחבת היקף, עמוקת שרשים, הווה שלם, כלומר — הווה המכיל בקרבו את יסודות העבר בניבושם ואת יסודות העתיד בגרעיניהם. וזה משום שהווייתו האישית של ביאליק היתה הווייה גדולה, שקיפלה בקרבה את כל ראיי חיינו, האקטיביים והפאסיביים, הדוחפים והמעכבים, לכוח ולהדלון, לעזו וליאוש גם יחד, במלים אחרות — משום שהוא נשא בתוך הווייתו האישית את הוויית-הכלל.

אנו בני-האדם, אין לנו כלי אחר להחזיק בו את העבר מלבד ההווה שלנו: רק בו אנו שואבים מים חיים מבאר העבר, שואבים בששון ובתקווה, או כצחי צמא. ואם הכלי שבידנו, ההווה, הוא קטן, או לא-נקי, הרי גם מן העבר, כלומר — מאוצר היצירה, שהוא גיבוש העבר, אנו זוכים רק במנה קטנה, או עכורה ומהולה בסיגים.

העבר יש לו ערך בשבילנו רק אם אנו מסוגלים לתפוס אותו נכונה, כלומר — אם אנו מסוגלים אותו לעצמנו באופן שיתאים לנו ולצרכינו, לתפקידינו ההיסטוריים, לכוח-היצור שלנו, ובמלים אחרות — אם יש בו בהווה שלנו די כוחות להתמודד עם העבר ולבלוע אותו, למען יבוא אל קרבנו ויפרה אותנו לטובה. הווה חזק הוא ערובה לקשר נכון בין העבר ובין העתיד.

אך מה זה הווה חזק? — ההווה הוא חזק, אם הכוח-היצור שלו, משורריו וסופריו, מגלמים בכי קרבם את הכרת מלוא שחרה של התקופה כסיו-כום של העבר וכאבניים של העתיד, כלומר — אם הכוח-היצור האינדיווידואלי מגלם בקרבו את נשמת הכלל, את התודעה הקיבוצית, את התפקיד ההיסטורי. מידת כוחו של דור, של הווה תרבותי, הריהי, קודם-כלל, מידת יכולתו לגבש ולבטא את מה שנתון לו בתוקף ההתהוות ההיסטורית. ואם הנתון הוא חוסר-אונים טראגי — והביטוי של חוסר-אונים זה הוא ביטוי חזק, הנובע מתוך הכרה עמוקה של מהות ההווה, הרי לפנינו הווה חזק; להפך — אם הנתון הוא צומת-נסיבות של כוח והתעוררות, אך הביטוי שלו הוא חלש, הרי זה הווה חלש.

עברו עשרים ושלוש שנים מיום שנלקחה מעלינו בלא עת, עטרת-הגדולה של הספרות העברית. עשרים ושלוש שנה הרי זה פרק-זמן שיש בו, לכאורה, כדי להפיג מלבי-אנוש גם זכרם של דברים נכבדים ומאורעות מזעזעים — ולא רק מלב הציבור, אשר שיכחתו רבה לאין-ערוך משיכחת היחיד, אלא גם מלב הפרט, ומה גם בתקופה כתקופתנו, שבה התמורות והמאורעות באים כחתף, כשהם אוחזים כל אחד בעקב קודמו ומוחים את עקבות קודמיהם, כגלים-גלגלים על פני ים. לנוכח קוצר-הזכרון וקוצר-הרוח שלנו אך הגיוני הוא, אם נאמר לדון על מידת גדולתה של דמות רוחנית לפי שיעור גדולה עם הפליגה לפאתי המרחק ההיסטוריים, אל אופק העבר, כשאנו פונים להתבונן אל העבר הרינו עומדים לפניו כמו לפני הים הגדול, המשתרע עד האופק. הדמויות המתרחקות ממנו דומות לאניות: ככל שהאניה גדולה יותר, כן היא נראית משך זמן רב יותר מן האחרות, עם שהיא מתרחקת מאתנו, וכן היא מקדימה לשוב ולהופיע באופק משהש-לימה את מעגלה בדרך הירידה-והעליה מסביב לעולמנו, וחוזרת אל חופינו.

ביאליק הולך ונעשה עבר לדור-ההווה שלנו — ופירוש הדבר הוא, שקרוב היום שרשמי פניו של אבי שירתנו החדשה ישוּבו ויופיעו לנו, מחוץ דשים וברורים, בפניהם של הנכדים ובגני-הנכדים, אחרי שטושטשו ברשמי פני הבנים, כמשפט מהלכה החוזר של התורשה, הקיים אולי גם לגבי התחום הרוחני של היצירה כמו לגבי תחום החומר החי.

אם בשעה זו ביאליק הולך ונעשה עבר לדור-ההווה, הרי זה לא רק משום שהלך לעולמו על גבול שתי תקופות נבדלות — בהיות דורנו נקודת-מפנה ויריט-דרך מדהימה במהלכה ההיסטורי של היהדות — אלא מפני שעצם תכונה של הספרות היא בזה, שלכל דור ודור היא משמשת מצבר של העבר. העבר הלא הוא התהוות בלתי-פוסקת, שכל דור ודור מוסיף עליו משלו. בספרות — העבר חי יותר מן ההווה; שהרי ההווה אינו אלא קשר גרידא בין העבר ובין העתיד — קשר שכל דור ודור שב ומקשרו על פי דרכו, במידה שהוא דור המשכיל להבין

בע אחד, שאין לראותם כשני כיוונים נפרדים, הפכיים, אלא רק כשני ראיים דבקים ובלתי-נפרדים של הוויה אחת. בזה גילם ביאליק ברוחו את הגניוס הישראלי, אשר בניגוד לגניוס של המערב הוא רואה את העבר ואת העתיד לא כניי-גודים דיאלקטיים, אלא כהשלמות הכרחיות וחיו-ניות של האנושי, לא כשני הפכים, הפונים עורף זה לזה ומתרחקים זה מזה, אלא כשתי בחינות הקשורות ותלויות זו בזו עד כדי זהות פנימית. על אף השוני החיצון אשר ביניהן — תפיסה ה-מתבטאת כידוע אף בצורה הדקדוקית, אשר בה מכלכלת הלשון העברית את העבר ואת העתיד ככלים משולבים, המתמלאים זה מנביעתו של זה.

אבל הדור שבא אחרי ביאליק, דורנו הצעיר, יליד ארץ-הגאולה, דומה כאילו הוא זונח את האידיאל הזה שבתפיסה הרוחנית-הקונסטרוקטי-בית של העבר והעתיד, ועל כל פנים אינו מעמיד אותו במרכז עולמו. דור-ההווה שלנו, הגם כי בדיעבד הוא מוסיף לקשר את עברנו עם עתידנו, בעשותו זאת ממילא, וכמעט עלי-כרחו, במצות רעיון התחיה, המפרה אותו והמקיים או-תו, אין לו, בכל זאת, חוון כלי-כך ברור על העתיד. דומה כאילו דוקא התגשמות אידיאל-העתיד של הדור הקודם — הקמת המדינה — טשטשה בשעה זו, מעט או הרבה, את החוון בק-רב הדור שזכה לה. רגע-ההווה הישראלי וגש-מיותו ההכרחית כאילו בלעו את מושג "נצח-ישראל" במחשבתנו. ההווה שלנו אין עמו החוון, הדרוש לתקופה הרת-גדולות כזאת. עם-ישראל כסובייקט דומה כאילו אינו עומד על הגובה בנור גע להווה כאובייקט. חידה מפתיעה ומענה היא: ההווה שלנו, שמבחינה אובייקטיבית הוא כל-כך עשיר-מאורעות, נמרץ-המפנה וכבד בהכרעות גורליות — ההווה הכביר הזה אשר לנו פגום הוא מבחינה סובייקטיבית. שרוי במבוכה, כבול מב-חוץ וקרוע מבפנים, ומשום-כך אין דור-ההווה שלנו עשוי להיוון כראוי מן העבר ולהפכו לעצמו ליניקה ממשית שבביל העתיד. גם בית-הספר העברי בארץ נפגם על-ידי חוסר יכולתו לגשם בתכניותיו צורך יסודי זה של החינוך העברי: מיוזג העבר עם העתיד. מצבנו טראגי הוא בזה, שדוקא בנקודת-המפנה היסטורית זו, שבה אנו עומדים, אין בו בהווה שלנו די כוח לקשר את העבר עם העתיד ולמלא בזה את יעודו ההיס-טורי. משום-כך ההווה היהודי בדורנו הוא הווה אכזב; עם-ישראל שבדורנו הכויב, הדור הקודם,

כל-אימת שהתרבות זכתה להווה חזק, היו ה-יוצרים מחוננים בהכרת המהות של ההווה ובזיקה ההדדית של הווית-היחיד והווית-הכלל (גם בשעה שהווית-היחיד עמדה בניגוד להווית-הכלל). כן היה הדבר, למשל, ברוסיה בשנות הארבעים, תקופתם של הרצן ודוסטויבסקי, טורגניב וטול-סטוי; כן היה בצרפת בתקופה שבין מהפכת יולי (בשנת 1830) ובין מהפכת פברואר (בשנת 1848), עת שסופרים כהוגו, סטנדל, סנט-בייביו, היינה, גילו זהות טבעית בין עולמם האישי וצביונו של הכלל והיו מחוננים בהכרה עמוקה ומקיפה של הווית הכלל וההווה כהתהוות היסטורית, כאם העתיד. ואגב: משום-כך היו הסופרים האלה גם נדיבי-רוח וסבלתנים ורחשו כבוד איש לר-עהו, כי יחד עם ההבדלים האישיים שביניהם הרגישו איש באחיו את היסוד המשותף להם, את נשמת הכלל היקרה להם והחשובה להם.

כיוצא בזה היתה גם לנו, בספרות העברית ובאידיש, שעת-הווה דגולה ועתירת ערכים, בדור הקודם, הדור ההולך ונהפך לנו לעבר; בדורם של מנדלי ואחד-העם וברדצ'בסקי ופרץ וביא-ליק. אבל יותר מכל נתגלתה הווית-הווה מס-כמת-עבר והרת-עתיד זו ביצירת ביאליק. שיי-עור-הקומה של ביאליק מתבטא בזה, שהוויתו האישית והווית-הכלל יכלו לא רק להתמוג, אלא גם להודחות ברוחו. החוון של ביאליק כהווית-הווה נתגלם בזה, שהוויתו האישית החזקה יכלה להפוך לשירה חזקה את חוסר-האונים של הכלל, שאותו נשא בקרבו בכאב נוקב כזה.

ביאליק היה חטיבת-הווה די חזקה לקום, כמין שמשון רחני, שענינו פקוחות ורואות לרוחב ול-עומק, וללפות את שני העמודים של חיי-הרוח הלאומיים שלנו, את עברנו ואת עתידנו, ולהצ-מידם זה לזה; ובמעשהו התרבותי-היוצר הזה גילם את התקופה, את האידיאל הכמוס של דורו, שהיה אידיאל של מיוזג העבר המקודש עם הע-תיד החילוני; הלא זה היה עקרון המפורש של הציונות ושל שתי העליות הראשונות. אכן זה סודו של הכוח-היוצר, שהוא קובע, על פי דרכו, זהות בין מה שרואות העינים הנשואות למרום ובין מה שרואות העינים המביטות לארץ, ולא זו אף זו: העבר והעתיד היו לו לביאליק לא רק ערכים שיש לטפח קשר חי ביניהם, אלא שנים שהם אחד. יתכן לומר, שבענינו אולי לא היה בכלל הבדל מהותי ביניהם, משום שהעבר והע-תיד לא היו בתפיסתו אלא שני צדדים של מט-

בדורנו אנו. ועל זה ידאב לבנו. כי זה סימן לחולשה סובייקטיבית בדור שיש עמו צורך ואפ" שרות אובייקטיבית להאלפת הכוחות. יחס של זלוזל, צרות-עין והתנכרות בין סופרי הדור מראה, שגם במקום שיש כאן חזק, אין זה אלא חזק אישי גרידא, שאין עמו חזק שבהזדהות עם נשמת הכלל. החזק של ביאליק, משוררן של חוסר-האונים היהודי בגלות, היה חזק של יהודי חובק זרועות עולם-היהדות, יהודי שההווה שלו היה ברית העבר עם העתיד.

ביאליק, הנראה לנו כשיא רם ואדיר של ה- תקופה שקדמה להווה שלנו, זו התקופה שנטעה בקרב עם-ישראל את רעיון התחיה והשקתה או- תו בגעגועיה עד שבקע ועלה מן האפר של חורבננו הנטע הרך של מדינת-ישראל — ביאליק לא חשב את עצמו חזק כל-עיקר. הלא הוא הג- דיר את עצמו לא רק כאיש "תמים ופשוט", אלא גם כאיש "עייף וחלש". — "עייף וחלש" כיצד? — במלים אלה ציין ביאליק את הוויית-הכלל אשר נשא בקרבו. כהתגלמות נשמת-הכלל הוא היה "עייף וחלש": הוא נשא בקרבו את חוסר-האונים התולדותי ואת העייפות של הוויית-הכלל היהודית, את החולשה האובייקטיבית של ההווה שלו, של הדור אשר בו היתה תסיסה סובייקטיבית של בקשת חדש, של שאיפה לתיקון, לעומת החולשה שהדור הוא ירש מקודמיו, מן העבר שלו, המ- תואר ברומנים של סמולנסקין ובסאטירות של יל"ג. חוסר-האונים ההיסטורי, האובייקטיבי, של כלל-ישראל קיבל בדורו של ביאליק משקל-שכנגד סובייקטיבי שבשאיפה לגאולה עצמית, שברצון לגאולה, ולנוכח חוסר-האונים האובייקטיבי ההוא של נשמת-הכלל היהודית ביטא ביאליק את חול- שת-הכלל כמחאה עליה ומתוך התנגשות עמה, מתוך הזדהות עמוקה עם נשמת-העם. ואת החול- שה הזאת הוא ביטא בחזק רב, באדיר, בשירה ערבה ועזה ומפעימה, שכמוה לא ידענו בכל דו- רות הגלות, שירה שנבעה מתוך השתלטותו של כוח-יוצר גדול על הארכיטיפוסים של חייה-הנפש ההיסטוריים שלנו, שעמם הזדהה ואותם גיבש ברוחו. "פטיש צרותי הגדולות" קרא ביאליק לנטל מורשת-הכלל הזה, שהכה כפטיש על סדן לבבו, צור-העזו האישי שלו, אשר עמו יצא יהודי גדול זה עם צמאו הגדול לאור, להתמודד עם דעת-הכלל, עם חוסר-האונים הגורלי והמח- פיר של עמנו. החזק של ביאליק היה חזק אי- שי, שיעור-קומה נפשי ורוחני של יחיד בדורו,

כלומר — העבר הקרוב שלנו, שאף לתחיה והא- מין בתחיה, והנה מתברר כי בהווה אין לו לעם- ישראל, בתפוצות, במדינות-הים, לא צורך עמוק ולא רצון כביר לתחיה לאומית, למדינה יהודית; העם לא נע ולא זע. וחוסר-אונים זה של ההווה שלנו הוא המונע את דורנו מלכוף את העבר לצרכיו, כלומר — מלמלא את תפקידו ההיס- טורי.

כשם שיש לך יוצר, שעולמו האובייקטיבי הוא חבור פגמים וחולשות, אבל הוא זוכה לתת לחוסר-האונים שלו ביטוי סובייקטיבי חזק, ומשום-כך הוא נחשב בעינינו יוצר גדול, בעל- כוח, כך יש לך דור שבחינתו האובייקטיבית ובחינתו הסובייקטיבית אינן נושאות בד בבד: שהרי יש דור, שמבחינה אובייקטיבית הוא ת- שוש וקרוע, כלומר — שהגתונות אשר קיבל בירושה הנן פגומות ורועות, אבל מבחינה סוב- ייקטיבית הוא סוער וגדול-שאיפות, ומשום-כך הוא בעינינו דור-גדולות, הווה גדול; ולעומת זה יש דור, שמבחינה אובייקטיבית הוא מלא וגדוש אפשרויות של גורל והכרעה, נישא הוא בזרם-עילית לקראת אשדות תהום רבה, ובו, רק בו, תלוי הדבר, אם יצליח להטות את סירתו הצדה, ולהחזיק בהגה ולהינצל, או שההגה יישמט מידו והוא יפול אל זרועות האבדון — והנה הדור הזה משובש ואין-אונים מבחינה סובייק- טיבית, ההגה נשמט מידו בשעה שהוא מרחף בסכנה היסטורית, ונמצא שלמעשה הוא הווה חלש, דור קטנות.

אוי לנו אם ניתפש לספקות אלה ואוי לנו אם נעצום עינינו מראותם — אבל דומה עלינו דור- ההווה שלנו כאילו הוא מהסוג הנקוב אחרונה, עומד הוא בניגוד לדור הקודם, דורם של אחד- העם וביאליק, שהיה, להפך, אין-אונים מבחינה אובייקטיבית, אבל חזק מבחינה סובייקטיבית, כביר-שאיפות, ברוך-חלומות.

ואגב: עוד סימן-לווי לה לחולשתו של דור, והוא — שסופריו, ברובם, יותר משהם מרגישים איש באחיו את נשמת-הכלל, את היסוד המשותף של נושאי השעה ההיסטורית, הריהם רואים איש באחיו את השוני המפריד, את ההבדלים האי- שיים, ואולי מתוך כך אין הם די סבלתנים ונדי- בילב ואינם רוחשים די כבוד איש לרעהו. תכונ- גה זו שבנדיבות-הרוח, שביחס של כבוד ואהבה, שהיתה כל-כך יקרה לנו באישיותו של רבי היים- נחמן זכרונו לברכה, שוב אינה מצויה ביותר

חשוב דוקא הכלל, ולא היוצא מהכלל, ואין ספק, שאם נערוך משאל לחקר הנוער בכללו, כולל גם את בני העולים והפליטים ויושבי המעברות ושכונות-העוני וילידי מאה-שערים ובני הלי-באנטינים חניכי-המיסיון, ואפילו חניכי האל-יאנס, — כל אלה ששמונה שנות קיומה של מדינת-ישראל הפכו אותם מילדים לבני-נוער — או יצא לנו חשבון עגום מאוד, חוששני, ואנו נע-מוד לפני מסקנה, שהנוער הישראלי יודע את ביאליק לא יותר משנוער ארצות אחרות יודע את נביאי-ישראל ואת קונפוצ'א ובודהא ואת אב-ריפידס ודאנטה. וזה לא מפני שהוא נוער לקוי, או משום שאין לו אפשרות להכיר את ביאליק, אלא משום שהוא רואה בו משהו זר לו, רחוק מעולמו, ולא עוד אלא שהוא מרגיש בשירת ביא-ליק דבר-מה המתנגד לו ולמורשה שקיבל מהו-ריו הליבאנטינים, או פליטי קובלנקה או פליטי היטלר, ועל-כן יחסו ליצירה זו (כמו גם יחסו לעגנון, למשל) הוא אנטאגוניסטי לכתחילה, שלא-מדעת, כי איך יאהב את ביאליק כממשיך מודרני של המאור שביהדות, אם עצם המאור שביהדות הוא ערך, אשר עמו הוא, הנוער הזה, בא במגע פאסיבי בלבד, לא כשוחר-ומטפת, אלא כפאציינט שמברים אותו בכף קטנה, כי המאור שביהדות, ועמו גם שירת ביאליק, אינם לנוער הזה מה שהמים הם לדג (כמו לנו, בני דורו של ביאליק), אלא מה שהמוזיאון הוא לנוקקים לו, ויחס זה לא ישתנה כל עוד החינוך שאנו נות-נים לו לא יפעל לשנות את עצם המנטאליות של נוער-מעבר זה, הדומה לחול שמחפשים בו זה, בעוד שתעודתנו היא להפכו לקרקע פוריה, לאד-מה שכולה משקה.

אבל דור-ההווה שלנו, לכשיבגור, ודאי גם ימזג בקרבנו את היסודות הקשים, השונים וה-רחוקים זה מזה, ואז גם יכיר את פגימתו וימסור לדור בא את האות לשילוב העתידי עם העבר, הוא יכיר שאין עתיד אנושי-כללי ניתן לבני-אדם אלא בכלי-העבר הלאומי, וכי שירת-היחיד היא שירה גדולה רק כשהיא נובעת מתוך נפש היונקת מנשמת-הכלל הקדומה, הנצחית בכל תמורותיה, משום שרק בעמדו על קרקע ההמ-שכיות של הווית-הכלל יכול היחיד להתמכר לטיפוח עולם-היחיד, וכלום יש לנו בספרות ה-עברית שירת-יחיד יותר נוקבת מזו של ביאליק, משורר האומה? ורק שירת-יחיד כזאת סיכויה רב לה להיות קיימת לכל הדורות.

של בעל "שירי החורף" הנוצצים כיהלומים מו-צקים, של האיש שקרא לעמו: "תלו שמש על ראשכם" — והוסיף לאמור: "אם תוהו בקשתם אור-שמש לעין — צאו ובראוהו מאין!". — עצם ההתגלמות של חולשת-הכלל ברוחו של ביאליק, שצנחה "כולזל על גדר", בזמן שהחריש "בדד ביגונו", באה מתוך רחוב הווית, מתוך שברוחו נתגלם הכלל, — ולא רק דור-ההווה שלו, אלא גם כל הדורות שעברו, במשותף שבהם, בכאב היהודי העתיק, שהדור הצעיר שלנו בארץ-ישר-אל, בהווה שלנו, אינו יודע אותו. ביאליק נשא בלבו את בכי-הדורות היהודי. "איש איש לפי אידו יתנדב אל נאדו" — הוא אומר, כלומר — דור דור תרם את דמעת כאבו לנאד הדמעות הנעול של שר שירתנו זה, אבל את הבכי הזה, את אות חוסר-האונים, הפך ביאליק לחזק, לכוח, כי "דמעה כלואה תיקד עד שאול מטה, ובכי מתאפק עד שמים עולה ובוקע". — אבל אזנו של דור-ההווה שלנו אטומה משמוע את קול הבכי הקדוש הזה: "בסט-סלרים" אמריקנים מח-רישים אותו, בדחקם בפתיחות ההומיה שבהם את קול עברנו, העשוי להורות לו לדורנו, דור בוסר ודמאי, כיצד לקשר את עברו הלאומי עם עתידו הלאומי, למען יחיה על הארץ אשר זכה לה.

אין כוונתי לומר, חלילה, שהדור הצעיר שלנו לא קרא את ביאליק, או יודע עליו רק מה שמק-נים לו בבית-הספר, יש לנו מאות ואלפים נערים ונערות, מחוננים ועירנים, תרומיים, גלבבים ויקרים, שעליהם גאותנו ובהם תקותנו — והללו קוראים את הספרות העברית, והם ודאי מרגי-שים את הקשר הפנימי שבין התנ"ך, אשר בו הם בקיאים, ובין שירת ביאליק, המיעוט הזה שבנוער שלנו קורא שירה ושוחר ספרות אולי במידה הרבה יותר גדולה, מבחינה פרופורציו-נאלית, מן הנוער האמריקני, למשל, ואפילו מן הנוער האירופי, אולם הנוער בכללו הריהו מור-כב לא רק מאותם צעירי-סגולה, שכל עוד לא בגרו ולא נתבלטו כאזרחים הריהם לנו כאנוני-מיים, ורק כשמישהו מהם נופל, נשקו בידו, קרבן למולך של שנאת-העמים בימינו, ואנו רואים תמונתו בעתונות, אז אנו קוראים בהמיית-לב: "איזה נוער נפלא יש לנו!" — ומוסיפים: המש-חית פוגע תמיד דוקה בבחירים ובתרומיים... בחורי-סגולה וצעירות בעלות-נפש יש בכל עם ובכל ציבור, ואני מאמין שבתוכנו הם מצויים במספר רב ביותר, אבל מבחינת המצב התרבותי

ואינו מסוגל לדאוג לשום דבר "מלבד דאגת היום" — זעקת-כאב זו הלא כאילו גם על ההווה שלנו נאמרה. וזה יען כי היא נאמרה. לפני יובל-שנים, מתוך נפתולים עם אותם הגורמים השליטים בהווית-הכלל היהודית, המשותפים לכל הדורות. כי בנאד-הדמעות של ביאליק, זה הכוח הבוכה מרוב נגח את הקיר בראשו, הלא נאגרו אידו ושברו של כל דור ודור בישראל. ביאליק נפתל עם חוסר-האונים היהודי אף על פי שצעד-קת-המחאה אין בכוחה לשנות מאומה וכי שירתו היא "שירה יתומה". בשיר המחריד "דבר" קרוי הפלא של "שיר תחיה וחזון ישועה" בשם "משא שוא ותרמית אזניים" — ועל פטישו החזק, "פטיש הברזל", הוא אומר כי "גשבר מרוב דפוק על לבות אבן לבלי הועיל". בראותו לפני יובל-שנים, את הבחינה האובייקטיבית של גורל העם, ואמר:

פי הגה הוטלתם אל מדבר, נצמדתם לציחים סלע.
 מצרומי עולם סביבכם ומאכת אלוהים הדוממת —
 פי הגה נפקד מדברכם, נפקד בנשיאים נרות.
 סירפתי ארץ געורו צירים מבשרי תחיה — — —
 והגיעו העצים צדיכם והקהיק הקרק קצינכם — — —
 נקמקם משפאים וחרדים, מפי סגורים ותמהון — — —
 אף צבי הקרקה נחלפו, קל-צמת שקאו זלכו — — —
 נצמדתם גלמודים נחרדים עם קוצי המדבר נאקניו...

את ערכי הגלות ואת מלחמתם, את חולשת-הגלות האובייקטיבית ואת הכוח הסובייקטיבי של כיסור פיה לגאולה, — כשם ששירת דאנטה סיכמה את עברה שלה, את ימי-הביניים, והתוותה את עתיד-דה שלה, את תקופת הרניסאנס, שירה כבירה זו, שירת-הלב של היהודי המודרני בשבי הגלות עם חזון-הגאולה שלו, תשוב ותהיה קניין-היקר של דור-עתיד, אשר יגלה אותה ודאי מצד שירת-היחיד שבה. שירת-היחיד של ביאליק, זו הלי-ריקה העדינה של איש-הרוח בשבי-החומר, שנפשו עורגת, "מגופו של עולם אל אורו", והוא מתפלל כל ימיו לפלא הגואל ומת "באמצע התפילה" — הריהו שירה לכל הדורות, אבל היא שירת-יחיד של יהודי אשר לבו פועם עם לב האומה — ומשום כך עתידה היא לשוב ולפתוח את נשמת עולם-העבר שלנו, את שכינתא בגלוי תא, לפני צעירי עמנו שהורתם ולידתם מעבר לגלות ומחוץ לתחומה. שירת ביאליק עתידה להיות אבן-הבוחן והשער לדורות ישראל בעתיד: רק דור שירגיש את שירת ביאליק יהיה מסוגל לקשור קשר חי בין העבר והעתיד הישראלי.

לפני חמשים שנה, משנת 1902 עד שנת 1906, נכתבו שיריו הצרופים והעזים ביותר של ביאליק, השירים המפעמים, שבהם הפליא לתנות את נפתולי הוויתו האישית, צמאת האור וגזולת האושר, עם הווית-הכלל של העם ההולך בחושך, אין-אונים ותועה-לבב. אז כתב ביאליק את השירים שבהם סיכם את מלחמת האור עם החושך בעם-ישראל במשך הדורות ובדורו שלו — את שירי הועם למראה החדלון השולט ברחוב היהודי. עברו חמשים שנה, כמה מדינת-ישראל, אבל הדברים היוקדים והנוקבים ההם קולעים גם כיום הזה אל נקודת-התורפה של חיינו הלא-מיים.

זעקת-הכאב של ביאליק "אכן חציר העם — חלל כבד אין-קץ, אשר ירעם קול-אל גם מפה גם משם — ולא נע ולא זע ולא חרד העם", זה העם אשר "אין למעשיו יסוד ולפעלו אין חוק"

— ורואה הוא את הבחינה הסובייקטיבית של צביון העם, וכותב, בעבור שלושים שנה אחרי "דבר", תחת הרושם המדאיב של קונגרס ציוני, את הקינה, הלוהטת באש-יאוש שחורה "ראיתי-כם שוב בקוצר ידכם". ואנו קוראים את הדברים המזעזעים ולבנו מתכווץ מחרדה מפני "המלים העקרבים", שנאמרו כאילו גם על מצבנו בשעה זו, בהווה שלנו, אחרי קום מדינת ישראל. מה רבה מידת האקטואליות בשירת העבר הזאת! אין כל ספק: שוב לא רחוק היום, שיצירת ביאליק תשלים את מעגל-הנדוד ההיסטורי שלה ותופע שנית על אופקנו כאניה נושאת יקרות ערכים המדובבים לנפש. שירת ביאליק אמנם נראית עתה לדור הצעיר שלנו כאניה מתרחקת, ששיעור גודלה בפאת האופק מעיד עליה שאניה גדולה היא, אבל כיוונה לא אליו הוא, אלא ממנו והלאה, והוא אינו מרגיש את שירת-הגלות הנא-צלה הזאת, משום שלא חזה מבשרו את הגלות עצמה. אבל יבוא יום, והוא לא רחוק, ושירת ביאליק תשוב ותקום במלוא זהרה וכוחה לנגד עיני ההווה-שבעתיד כשירה המסכמת את הגלות.